

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale ibiblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10
Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13
The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

- Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28
The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

- Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46
Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

- Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76
Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

- Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97
Wincenty Ignacy Marewicz’s “A System of Education for Both Sexes”: About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

- Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115
Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

SUGYVENIMAS IR MEILĖ. JOKŪBO NAGURSKIO ŠEIMOS PAVYZDYS

RITA REGINA TRIMONIENĖ

Vilniaus universitetas

Anotacija. Straipsnyje aptariamas vienos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stambiųjų feodalų šeimos – Jokūbo ir Marijonos Nagurskių atvejis. Jų pagrindinė rezidencija buvo Žemaitijoje, Kurtuvėnuose. Didžiausias dėmesys skiriamas sutuoktinių tarpusavio santykiams, jausmams, požiūriui į vaikus, jų švietimui ir santykiams su jais. Analizuojama, kiek Nagurskių šeima atitiko XVIII a. Vakarų Europos šeimos modelį, kai „atvirą linijažinę šeimą“ (pranc. *lignage*) pamažu pradėjo išstumti „branduolinė šeima“. Tam pasitelkiami gausūs rašytiniai šaltiniai, kurie leidžia gana detalai rekonstruoti šeimos tarpusavio santykių bruožus.

Reikšminiai žodžiai: Jokūbas ir Marijona Nagurskiai, šeima, žmona, vyras, vaikai, Kurtuvėnai.

XX a. antrojoje pusėje Vakarų istoriografijoje ypač suintensyvėjo šeimos istorijos tyrimai (paprastai priskiriami socialinės istorijos demografinėi kryptčiai). Istorikai daugiausia dėmesio skyrė analizuodami namų ūkio ir šeimos struktūrą, tipą, skirtingų namų ūkių tipų pasiskirstymą ir paplitimą įvairiuose Europos regionuose, namų ūkio funkcionimą, pokyčius, strategijas ir taip toliau. Pagal anglų istoriko Michaelo Andersono Vakarų Europos šeimos istoriografijos grupavimą tokie tyrimai priskirtini prie demografinių ir ekonominių¹. Vienas pirmųjų šeimos istorijos, kaip istorinės demografijos krypties, tyrimų ėmėsi Peteris Laslettas, kuris priklausė garsiai Kembridžo populiacijos ir socialinės struktūros istorijos grupei, įkurtai 1964 m. Jis analizavo XVI–XVIII a. pradžios Anglijos žmonių kasdienybę, kartu kėlė klausimus apie to meto šeimos sampratą, vedybų amžių, skirtingų lyčių užsiėmimą². Taip pat nemažai parašyta tokių darbų, kurie priskirtini psichoanalitinei ir emociinei šeimos istorijos tyrimų kryptčiai (pagal to paties M. Andersono skirstymą). Šeimos, grįstos emociniais ryšiais, radimąsi analizavo Philippe’as Ariėsas, Lawrence’as Stone’as ir kiti istorikai³. Jie nagrinėjo vaikystės sampratą

1 Michael Anderson, *Approaches to the History of the Western Family 1500–1914*, London: The Macmillan Press Ltd., 1984, p. 3; Naomi Tadmor apžvelgė istoriografiją apie anglų giminystės ryšius Naujaisiais amžiais: Naomi Tadmor, *Early modern English kinship in the long run: reflections on continuity and change*, in: *Continuity and Change*, 2010, Nr. 25 (1), p. 15–48.

2 Peter Laslett, *The World we have lost*, New York: Charles Scribner’s sons, 1965, p. 81–106.

3 Филипп Арьес, *Ребенок и семейная жизнь при старом порядке*, Екатеринбург: Изд-о Уральского университета, 1999; Lawrence Stone, *The Family. Sex and Marriage in England, 1500–1800*, New York: Harper & Row, 1977; Jean-Louis Flandrin, *Families in Former Times: Kinship*,

ir tėvų bei vaikų santykius skirtingomis istorinėmis epochomis, šeimos emocinį klimatą⁴. Nemažai darbų parašyta vadinamosios moterų ir *gender* istoriografinės krypties atstovų, kurie taip pat atskleidžia, kaip kito moters–žmonos–motinos vaidmenys nuo Antikos laikų iki šių dienų⁵. Buvusios Abiejų Tautų Respublikos šeimos istorija taip pat jau sulaukė savo tyrėjų dėmesio. Nemažai darbų parašyta būtent apie aristokratinės šeimas Lenkijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje⁶.

Šiame straipsnyje bus siekiama per mikroistorinę prizmę nagrinėti vienos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stambųjų provincijos feodalų šeimos (pirmiausia vyro ir žmonos) tarpusavio santykius XVIII a. antrojoje pusėje. Kaip pavyzdys pasirinkta Jokūbo ir Marijonos Nagurskių šeima. Svarbu pastebėti, kad nors ji prisijungė prie didžiausius dvarus valdžiusių Žemaitijos žemvaldžių grupės gana vėlai – tik XVIII a. pirmojoje pusėje, bet tapo seniūnijos socialinio ir politinio elito neatskiriama dalimi iki pat amžiaus pabaigos. Apie ją išlikusi gana gausi šaltinių bazė. Daugiausia turtingos Nagurskių XVIII a. valdomo Kurtuvėnų dvaro medžia-

Household and Sexuality, Cambridge: Cambridge University Press, 1979; *Family and Sexuality in French History*, ed. Robert Wheaton and Tamara K. Hareven, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980; James F. Traer, *Marriage and the Family in Eighteenth-Century France*, Ithaca, New York, London: Cornell University Press, 1980; ir kt.

- 4 P vz., David Hunt, *Parents and Children in History. The Psychology of Family Life in Early Modern France*, New York–London: Perseus Books Group, 1970; Linda Pollock, *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983; ir kt.
- 5 Louise A. Tilly, Women's history and family history: fruitful collaboration or missed connection?, in: *Journal of Family History*, 1987, t. 12, leidimas 1–3, p. 303–315.
- 6 Maria Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Warszawa: Warszawa Trio, 1998; Bożena Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, 2018; *Kobieta i mężczyzna. Jedna przestrzeń – dwa światy*, pod. red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosty Sikorskiej, Marcin Gadochy, seria *Rodzina dawna. Studia historyczno-antropologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo DiG; Kraków: Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 2015; Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Stara Szufłada, 2016; Agnieszka Jakuboszczak, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa kobieca*, Poznań: Instytut Historii UAM, 2016; Piotr Guzowski, *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej*, Białystok: Instytut badań nad dziedzictwem kulturowym Europy, 2019. Lietuvių autoriai: Nelija Nijolė Asadauskienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinio elito šeimyniniai turtiniai konfliktai, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2009, t. 55, p. 69–75; Eadem, *Kišky giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius: Vaga, 2003; Jolita Sarcevičienė, Vyro ir žmonos santykių modelis XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje LDK – patriarchatas ar partnerystė?, in: *Kultūrų sankirtos. Skiriama Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, red. Zigmantas Kiaupa, Vilnius: Diemedis, 2000, p. 189–215; Vytautas Andriulis, *Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003; Raimonda Ragauskienė, Naujoji XV–XVI a. LDK didikų vedybinė politika ar paprasčiausias išnykimas?, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2016, Nr. 7, p. 35–39; Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1751–1813) gyvenimo, in: *XVIII a. amžiaus studijos*, t. 4: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Visuomenė. Kasdienybės istorija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 116–143; ir kt.

gos šiuo metu saugoma Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus (f. 92)⁷ ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus fonduose (f. 37). Ji leidžia atidžiau pažvelgti į tam tikrus šeimyninio gyvenimo aspektus (netgi emocinius) ir pateikti jų trumpus etiudus. Žinoma, kiekviena šeima yra savita, atsinešanti su savimi senas giminės tradicijas ir susidurianti su naujomis šeiminiėmis problemomis. Jos narių tarpusavio santykiams didelę įtaką galėjo daryti ne tik kasdieninė rutina (skirtinga kiekvienam socialiniam sluoksniui), bet ir kylantys gyvenimo iššūkiai (ekonominės, politinės krizės, pandemijos ir pan.). Apie XVIII a. Žemaitijoje gyvenusius Nagurskius, ypač Kurtuvėnų šaką, jau atlikti pirmieji tyrimai⁸. Tiesa, šeimos (vyro ir žmonos) tarpusavio santykiai atskirai nebuvo tirti (pateikti tik tam tikri pastebėjimai), tad šis straipsnis papildytų šios šeimos istoriografiją.

Lenkų istorikė Agnieszka Słaby, recenzuodama Monikos Jusupović knygą, skirtą Zabielių šeimos politinei karjerai XVIII a. antroje pusėje⁹, atkreipė dėmesį, kad Kauno pavieto „vidutinių“ bajorų Zabielių šeimos socialinio užnugario kūrimas (santuokos su aukštą padėtį užimančiomis ir neretai visuomeniškai aktyviomis moterimis, neformalūs ryšiai su jų šalininkais, draugais, klienteliniai santykiai) darė įtaką politinei jos veiklai¹⁰. Tiesa, M. Jusupović beveik netyrė Zabielių šeimos emocinio klimato. Nagurskiai, panašiai kaip ir Zabielos, savo politinės karjeros viršūnę pasiekė tuo pačiu laikmečiu, buvo Familijos atstovų klientais, pagaliau jų turtinė padėtis taip pat buvo panaši. Todėl neretai tam tikrų vienodų šeimų vykdomų strategijų galima atsekti.

Jokūbo Ignoto Nagurskio tėvai – Žemaitijos pakamaris Pranciškus ir Mozyriaus pastalininkaitė Joana iš Šiukštų¹¹ Nagurskiai – buvo turtinga ir įtakinga

7 Medžiaga dar tvarkoma.

8 Rita Regina Trimonienė, Iš Kurtuvėnų dvarininkų Nagurskių tarnų gyvenimo (XVIII a.), in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 1999, Nr. 5, p. 85–105; Eadem, Nagurskių giminės istorija, in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, 2006, Nr. 8: *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas*, p. 6–12; Eadem, Ponų Nagurskių stalias ir maitinimosi papročiai, in: *Ibid.*, p. 34–39; Raimonda Ragauskienė, Kurtuvėnų bažnyčios raida: nuo pirmosios XV a. iki Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios, in: *Menotyra*, 2006, t. 44, Nr. 3, p. 12–21; Jonas Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2005, 2007, t. 10, Nr. 2, p. 143–151; Idem, Pamištos kilmės labirintuose: Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antroje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybės. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 221–248; Idem, Szukając przodków. Poszukiwanie rodowodu przez podkomorzego żmudzkiego Jakuba Ignacego Nagórskiego w II połowie XVIII wieku, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2016, Nr. 2, p. 144–465.

9 Monika Jusupović, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku. Działalność polityczna rodziny Zabiellów w latach 1733–1795*, Warszawa: Neriton, 2014.

10 Agnieszka Słaby, Historia rodziny Zabiellów – przykład funkcjonowania i mechanizmy awansu średniej szlachty w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku, in: *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2015, t. 33 (2), p. 145–146, 148.

11 Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, t. V, p. 531. Greičiausiai tėvas buvo Melchioras Šiukšta, Mozyriaus pastalininkis ir 1704 m. Medingėnų, Žarėnų ir Tverų rotmistras. 1724 m. minimas ir Mykolas Stanislovas Šiukšta, pasirašęs Mozyriaus pastalininkiu (mirė 1773 m., palaidotas Kantaučių bažnyčioje), galėjo būti jos brolis.

XVIII a. pirmosios pusės Žemaitijos bajorų šeima. Jie išaugino 8 pilnametystės sulaukusius vaikus: du sūnus – vyresnįjį Lauryną (apie 1720 m.) ir jaunėlį Jokūbą Ignotą (tikėtina gimimo data – 1730 m.) bei 6 dukras. Matyt, būdamas silpnos sveikatos, Pranciškus Nagurskis net 5 kartus rašė testamentą: 1725, 1746, 1747, 1750 ir 1751 m.¹² J. Nagurskis, tėvui 1750 m. balandžio 25 d. surašant testamentą, dar neturėjo 22 metų, kurie būtų leidę perimti valdyti paliktą turtą. Sulaukęs pilnametystės jis turėjo paveldėti pagrindinę rezidenciją – Kurtuvėnus su visais priklausomais kaimais (20–26) ir palivarkais. Šiame dvare iki gyvos galvos turėjo gyventi ir būti išlaikoma Joana Nagurskienė, tiesa, netrukus 1753 m. ištekėjusi už Upytės stalininko A. Staševskio. Be to, jam atiteko Kiemeliai (Vilniaus paviete), Šilėnai su priklausiniais, Dirvėnai, Pažižmė su jiems priklausančiomis karališkosiomis žemėmis, Pašatrijos valda. XVIII a. antrojoje pusėje J. Nagurskis buvo vienas turtingiausių Žemaitijos žemvaldžių, valdęs 810 dūmų¹³. Šias valdas Jokūbas paveldėjo tik 1753 m., kai įvyko turto dalybos tarp jo ir brolio Lauryno.

J. Nagurskis įgijo tiems laikams neblogą išsilavinimą. Jo tėvas Pavenčių seniūnas P. Nagurskis testamentuose numatė tolesnį nepilnamečio Jokūbo lavinimą. Paprašęs žmonai negailėti tam pinigų, liepė skirti didesnę dėmesį XVIII a. pirmojoje pusėje svarbioms prancūzų ir vokiečių kalboms. Jokūbas turėjo būti išsiųstas mokytis į Braunsbergą ar ten, kur patartų kiti, vėliau vienus ar keletą metų leisti padirbėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo kanceliarijoje, po to išsiųsti į Karaliaučių ar įtaisyti kunigaikščių Čartoriskių dvare. Manytina, kad būtent čia Jokūbas ir atsidūrė. Tai rodo jo vėlesni gana artimi santykiai su Čartoriskiais. Netrukus J. Nagurskis pradėjo kopti politinės karjeros laiptais: 1752 m., jau po tėvo mirties, J. Nagurskis gavo valdyti Pavenčių seniūniją, 1762 m. jam suteiktos Beržėnų tijąno ir Gintėnų seniūno pareigos, o 1765 m. – Žemaitijos pakamario pareigybė¹⁴.

Kada ir kur J. Nagurskis susipažino su būsima žmona, kol kas neįmanoma atsekti. Nežinoma ir vedybų data bei vieta. Žinant, kad vyresnysis sūnus Jonas gimė apie 1755 m., galima numanyti, kad vedybos galėjo įvykti apie 1754 m. Tuo metu Jokūbui buvo apie 23–24 metai, greičiausiai panašaus amžiaus ar jaunesnė buvo ir nuotaka. Galima teigti, kad abu jaunavedžiai buvo tiems laikams gana

12 Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija (rankraštis), Kurtuvos regioninio parko direkcija, p. 4, 11; 1746 m. birželio 30 d. P. Nagurskio testamentas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 12-4456; 1747 m. rugpjūčio 30 d. P. Nagurskio testamentas, Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), RS 2577, l. 16; 1752 m. sausio 12 d. išrašas iš teismo knygų, P. Nagurskio testamentas, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNMMB RS), f. 92-3579. R. Ragauskienės skaičiavimais, Jokūbas Nagurskis turėjo gimti apie 1730 m. Tačiau liepos 25 d. yra Jokūbo vardadienio, o ne gimtadienio data. J. Drungilo manymu, Jokūbas gimė 1734 m., žr. Jonas Drungilas, *Ibid.*, 147–148.

13 Jonas Drungilas, *Ibid.*, 147–148.

14 *Ibid.*, p. 145, 147, 151.

jauni, nes tarp aristokratų šeimų XVIII a. antrojoje pusėje buvo įprasta vyrams pirmą kartą tuoktis sulaukus vidutiniškai 27–26, o merginoms – 19–20 metų¹⁵. Tai buvo turto ir prestižo požiūriu naudinga santuoka. Naujaja Nagurskienė – Kurtuvėnų ir kitų valdų bendrasavininke tapo Upytės pavieto seniūnaitė Marijona Puzinaitė. Jos kilmę patikslina išlikusi heraldika, kurią tyrė Gabrielė Jasiūnienė. 1762 m. J. Nagurskio laiške vaizduojamas keturių laukų jungtinis herbas. Pirmajame ir trečiajame skydo laukuose vaizduojami J. Nagurskio tėvų herbai. Antrajame ir ketvirtajame – jo žmonos tėvų herbai. Būtent antrajame lauke yra Marijonos iš tėvo Antano Puzinos gautas herbas Oginiecas (lenk. *Oginiec*), kuriame vaizduojami vartai. Ketvirtajame skydo lauke – Antaninos (neteisingai R. Jasiūnienės nurodyta, kad Rachelės) Bžostovskos-Puzinienės iš tėvo gautas herbas Balno kilpa (lenk. *Stręmie*). Bernardinų bažnyčioje paminklinė plokštė, kurioje iškaltas jungtinis Marijonos ir Jokūbo Nagurskių herbas, viename iš skydų po kunigaikštiška kepure vaizduojamas triumfo vainiku apjuostas Puzinų herbas su kunigaikštiška mantija¹⁶. Taigi Marijonos abu tėvai buvo kunigaikštiškos kilmės (Bžostovskiai užėmė aukštas vaivadų urėdų, Puzinos ir Bžostovskiai – Mscislavo kaštelionų urėdų pareigas), kas dar labiau pakėlė Nagurskių šeimos statusą iš neseniai praturtėjusių Žemaitijos vidutinių bajorų iki susigiminiavusių su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aristokratinio elitu (nors ir periferiniu)¹⁷. Žmona vyro pajamas papildė 15 tūkst. lenkiškų auksinų kraičiu (palyginimui, P. Nagurskis savo

15 Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, p. 101, 107; Piotr Guzowski, *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej*, p. 98.

16 Gabrielė Jasiūnienė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose XVI a. antroje pusėje – XVIII a., in: *Bibliotheca Litwana*, 2019, t. VI, p. 161–162. Nurodyta neteisingai, kad Rachelė buvo Marijonos motina. Rachelė Bžostovska buvo išteklėjusi už Mykolo Puzinos, Upytės vėliavininko, žr. Paweł Ksawery Brzostowski, in: *Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od wejścia z Polski do Litwy*, Wilno, 1811, p. 60.

17 Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, t. IV, p. 693; Андрэй А. Мясельскі, *Мяціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст.*, Мінск: Беларуская навука, 2014, p. 586, 594; Валерый Пазднякоў, Пузыны, in: *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя*, Мінск: БелЭн, 2006, т. 2, p. 475; Paweł Ksawery Brzostowski, *Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich*, p. 59–60. Antanina Bžostovska buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininko, Mscislavo kašteliono (1715–1722) Konstantino Benedikto Bžostovskio (1682–1724) ir Teresės Vainaitės duktė, žr. prieiga per internetą: <https://polona.pl/item/wiadomosc-genealogiczna-o-domie-brzostowskich-od-wejscia-z-polski-do-litwy,ODgz.MDcwMjM/65/#info:metadata> [žiūrėta 2021 05 01]. Marijonos Puzinaitės seneliai – Upytės seniūnas Kristupas Dominykas Puzina (h. *Oginiec*) mirė 1731 m., baigęs mokslus Vilniaus akademijoje, ir Estera iš Ebertų, Prūsijos karaliaus generolo dukra. Turėjo 4 sūnus: Jurgį – Upytės teismo seniūną (mirė prieš 1727 m.), Antaną, kuris paveldėjo seniūniją po brolio mirties, Mykolą – Filipovo seniūną ir Liudviką – Michališkių seniūną. Taip pat dukros: Elžbieta, Ona, greičiausiai Eufrazinija, Marijona ir Eleonora, žr. Ewa Szklarska, Puzyna Krzysztof Dominik h. Oginiec, in: *Polski Słownik Biograficzny*. Prieiga per internetą: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/krzysztof-dominik-puzyna-h-oginiec> [žiūrėta 2021 05 01]; Monika Jusupovič, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku*, p. 14. Zabiėlų vedybinė politika taip pat buvo susijusi su antros pusės turtine padėtimi ir giminės prestižu.

dukroms skyrė po 40 tūkst. auksinų)¹⁸. Abi šeimos – tiek Nagurskių, tiek ir Puzinų atitiko viena kitą arba pagal turta, arba pagal statusą (aljanso suderinamumas), o vedybos turėjo užtikrinti naujos šeimos ekonominį klestėjimą bei galimą būsimą politinę karjerą. Beje, M. Puzinaitė, greičiausiai, buvo įgijusi šioki toki išsilavinimą namuose, nes, kaip rodo išlikę jos laišakai, ji mokėjo rašyti, nors ir nelabai dailiai, be jokios gramatikos, kokia tuo metu buvo žinoma.

Nagurskiai santuokoje išgyveno apie 25 metus. Palyginus su Marzenos Liedke ir Piotro Guzowskio tyrimų duomenimis, kurie rodo, kad pirmoji santuoka tarp aristokratų ir vidutinių bajorų šeimų Abiejų Tautų Respublikoje trukdavo apie 16–24 metų¹⁹, matyti, kad Nagurskiams ji buvo ganėtinai ilgalaikė. Nors Marijona mirė nesulaukusi nė 50 metų, visgi vaikai jau buvo užauginti. Su žmona J. Nagurskis susilaukė mažiausiai 6 vaikų. Iš jų vienas sūnus mirė mažametis, tikėtina – 1771 m. rudenį, ir buvo palaidotas Tytuvėnų bažnyčios rūsyje²⁰. Pilnametystės sulaukė 2 sūnūs – Jonas ir Kajetonas bei trys dukros – Joana, Kotryna ir Teklė. Toks vaikų skaičius buvo šiek tiek didesnis negu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės bajorų šeimose²¹. Žinant, kad paskutiniaisiais gyvenimo metais Marijona sirgo, tai greičiausiai būtent vaikų gimdymas kas porą metų (sūnūs gimė 1755 ir 1757 m.) išsekino moters organizmą.

Anglų istorikas L. Stone'as pastebėjo, kad nuo XVIII a. „atvirą linijazinę šeimą“ (pranc. *lignage*) pamažu pradėjo išstumti „branduolinė šeima“. Pastarąją sąvoką istorikas vartojo, ją suvokdamas kaip socialinį ir psichologinį vienetą, kurio pagrindas buvo emocinis šeimos narių ryšys ir emociniai santykiai. Branduolinės šeimos atsiradimas susijęs su tuo, jog lojalumas giminei perkeliamas į lojalumą šeimai ir valstybei (istorikas daugiau nagrinėjo aukštuomenės šeimas)²². Nuo XVII a. antrosios pusės šeima, anot jo, kito nuo patriarchalinio link emocinio tarpusavio ryšio²³. Prancūzų istoriko P. Ariès'o nuomone, emocinis ryšys pirmiausia

18 Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija, p. 5–6.

19 Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, p. 115; Piotr Guzowski, *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej*, p. 100.

20 R. Ragauskienės manymu, sūnus mirė prieš 1768 m., žr. Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija, p. 12. Tačiau Tytuvėnų bažnyčios mirties metrikų knygoje yra 1771 m. rugsėjo 23 d. įrašas apie čia palaidotą „Telšių vėliavininkų ponų Nagurskių sūnelį“. Matyt, įrašęs kunigas suklydo, nes nėra žinoma, kad kurie nors Nagurskiai užimti tokias pareigybes. Tytuvėnų Romos katalikų bažnyčios mirties metrikų knyga, 1741–1803 m., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1522, ap. 1, a. v. 11, l. 29. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1522/1/11> [žiūrėta 2021 05 03].

21 Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, p. 120–127; Piotr Guzowski, *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej*, p. 110.

22 Lawrence Stone, *The Rise of the Nuclear Family in Early Modern England: The Patriarchal Stage*, in: *The Family in History*, ed. Charles E. Rosenberg, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1975, p. 13.

23 Eadem, *The Crisis of Aristocracy 1558–1641*, Oxford: Oxford University Press, 1965, p. 591–592.

pastebimas per tėvų ir vaikų santykius bei bendrą sutuoktinių rūpestį vaikais²⁴. Ar išlikusi Nagurskių korespondencija ir kiti dokumentai leidžia atsekti emocinį šeimos ryšį, ar galima kalbėti apie sutuoktinių tarpusavio meilę, švelnumą vaikams?

Atkreiptinas dėmesys, kad sutuoktinių laiškų vienas kitam rasta nedaug, nėra Jokūbo laiškų žmonai, bet yra keletas Marijonos laiškų vyrui. Išlikusioje J. Nagurskio korespondencijoje neradome malonybinių, švelnumo žodžių apie savo žmoną. Iš vyro visuomenėje buvo tikimasi jėgos, išminties, iniciatyvumo, drąsos ir socialinio aktyvumo²⁵. Toks J. Nagurskis ir buvo: pamažu kilo politinės karjeros laiptais, dar iki žmonos mirties už nuopelnus Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio 1779 m. sausio 19 d. buvo apdovanotas garbingu Šv. Stanislovo ordinu²⁶. Kartu jis rūpinosi savo šeimos gerove – nuolat vyko statybos ar remonto darbai Kurtuvėnų rezidenciniame dvare, po 1761 m. gaisro iškilo nauji ūkinės paskirties statiniai Kiemelių dvare, Vilniaus paviete, 1763–1779 m. perstatomas Ukropiškių dvaras Ašmenos paviete, atnaujinti statiniai Dirvonuose, Mišučiuose, Mažojoje Kartenoje. 1772 m. J. Nagurskis nusipirko dviejų aukštų vadinamuosius Bžostovskių rūmus Vilniuje, Universiteto gatvėje. Pagaliau intensyvūs statybų darbai vyko Jokūbavo dvare 1777–1783 m. ir kt. Nuolat buvo susirašinėjama su dvarų ūkvedžiais, kurie raportuodavo apie derlių, gyvulių prieaugį, užaugintos produkcijos pardavimą, pirkinius Lietuvoje ir užsienyje. Netrūko šeimai nei prabangių baldų, indų, geros kokybės vietos ir užjūrio maisto, gėrimų²⁷.

Rastuose J. Nagurskio laiškuose matyti gana šaltas, neemocingas požiūris į žmoną. Rašydamas karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui apie žmonos ligą ir mirtį (buvo praėjusios tik 6 dienos po jos mirties), J. Nagurskis visur ją įvardija „mano žmona“ (orig. *moja żona*). Laiškuose jis aprašo, kad žmona sirgo keliolika metų, todėl buvo priversta gyventi Vilniuje, nes čia lengviau gydytis su daktarų pagalba. Tuo tarpu jis pats „dėl namų interesų“ (orig. *dla domowych interesów*) Vilniuje gyventi negalėjęs, išskyrus paskutinius mėnesius (spalį ir lapkritį), kai žmona merdėjo ligos patale, o gruodžio 7 d. mirė²⁸. Nerasime čia net formalaus „miela“ (lenk. *miła*) pasakymo. Net ir antkapinėje plokštėje, įmūrytoje prie Bernardinų bažnyčios centrinio įėjimo, kurią J. Nagurskis užsakė savo žmonai atminti, įrašyti gana šykštūs meilei žodžiai: „[...] šioje vietoje besiilsinčiai dėkingas už mielą ir ištikimą gyvenimą [...] kaip įrodymą pastovaus palankumo savo

24 Филипп Аръес, *Ребенок и семейная жизнь при старом порядке*, p. 365, 368, 372, 400–401.

25 Bożena Popiolek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*. Kraków: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu pedagogicznego, 2018, p. 206.

26 Jonas Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, p. 146.

27 Rita Regina Trimonienė, Ponų Nagurskių stalas ir maitinimosi papročiai, p. 34–39.

28 1779 m. gruodžio 13 d. J. Nagurskio laiškas karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui, Vilnius, Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich (toliau – BCzart.), nr 721, pudło nr 154 (mikrof. Nr. 20715), l. 253–255.

sutuoktinei [...]:²⁹ M. Nagurskienė, kaip dera dorai krikščionei ir tretininkei, buvo palaidota Vilniaus bernardinų bažnyčioje priešais duris „boblinčiujė“³⁰. Dėl žmonos laidotuvių J. Nagurskis susitarė su savo sekretoriumi, Šv. Nikodemo bažnyčios klebonu Stanislovu Vidziškiu. Numatyta mirusiosios kūną pašarvoti bažnyčios koplyčioje, per dieną 3 kartus skambinti varpais, išlydint atlikti visas priklausančias apeigas³¹. 1780 m. išlaidų sąrašė pažymėti paaukoti Mišioms 1024 auksinai, gedulingoms pamaldoms – 184, skambinti varpais – 357, išnešant kūną kunigui Bogovičiui duota 180, Vilniaus bernardinams – 1080, aliejams – 216, katedros vikarams už giedojimą – 90, kunigui Andrejevskui už 3 dienų grojimą – 270, vargšams per tris dienas Bernardinų bažnyčioje išdalyta 340, už vyną vienuoliams bernardinams – 108, už pranešimą apie laidotuves laikraščiuose – 4, virėjui ir kitiems pagalbininkams – 9 auksinai³². Taip pat 1779 m. gruodžio 15 d. buvo užsakyta skambinti 3 dienas varpais už Nagurskienės sielą Papilės, Šakynos, dviejose Žagarės ir Kuršėnų bažnyčiose³³.

Tuo tarpu išlikusiuose Marijonos laiškuose meilės išraiškos atsispindi daugiau. Kaip ir dera nuolankiai, paklusniai ir kukliai žmonai³⁴, Marijona kreipiasi į vyrą „Jūsų pats ponas“ (orig. *sam wasz pan*), „gerbiamas mylimiausias vyre, ypatingas geradary“ (orig. *Wielmożny wxciu najukochany mężu prasosobliwszy dobrodzieja*), jam „krenta į kojas“ (orig. *do nóg upada*), pasirašo kaip „ištikima mylinti žmona ir nusizėminusi tarnaitė“ (orig. *Wiernie kochająca żona i najnisza sluga*). Santykių jausmingumas pasireiškia per pasiilgimą – laukia jo „mielo atvykimo su gera sveikata“ (orig. *Czekam milego twego przybycia w dobrym zdrowiu*), „aš širdyje jaučiu didelį nerimą ir ilgesį“ (orig. *ja wielko czuję na sercu trwoę i tęsknotę*). Kitame laiške M. Nagurskienė dėkoja vyrui už pranešimą apie Žemaitijos seniūno būsimą atvykimą į Kurtuvėnų dvarą, pasakoja apie nugaišusią kanarėlę, dėl kurios labai verkė, nes nebesitikėjo turėti panašios. Pagaliau kiekvieną laišką vyrui užbaigia žaismingai: „Iki, bučiuoju tavo akytes“ (orig. *Adie, całuję twe oczki*)³⁵.

29 Salvijus Kulevičius, Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, 2006, Nr 8: *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas*, p. 53.

30 1779 m. lapkričio 20 d. M. Nagurskienės testamentas, Vilnius, ŠAM, RS 1615.

31 1779 m. J. Nagurskio raštas kun. Stanislovui Vidziškiui, LMAVB RS, f. 37-4527.

32 1779 m. laidotuvių išlaidų sąrašas, LNMMB RS, f. 92, dėžė Nr. 67 ir 134; Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija, p. 12.

33 1779 m. gruodžio 15 d. kvitas už skambinimą varpais, ŠAM, I-R 11101. Už M. Nagurskienės ir jos dukros Kotrynos Ciechanovskos sielą buvo užsakytos Mišios (sumokėta 80 lenkiškų auksinų) Šv. Kotrynos bažnyčioje ir 1785 m. kovo 24 d. kvitą pasirašė Marijonos sesuo benediktinė Rozalija Puzinaitė, žr. ŠAM, I-R 10934.

34 Bożena Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, p. 207.

35 1768 m. gruodžio 7 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Joniškis, ŠAM, I-R 9378; 1779 m. rugpjūčio 1 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Vilnius, ŠAM, I-R 11139; 1766 m. gegužės 25 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Kurtuvėnai, LMAVB RS, f. 37-5501.

Kita vertus, M. Nagurskienė taip pat rūpinosi ūkio reikalais, nors daug rečiau negu vyras. Keli pavyzdžiai: 1765 m. kovą kartu su vyru M. Nagurskienė sudarė sutartį su Vilniaus meistru siuvėju vokiečiu Kristupu Zeifertu dėl mokinio iš Kurtuvėnų Adomėlio Manovskio priėmimo 4 metams mokiniu „jį išmokyti siuvėjo amato moterų suknioms siūti ir turėti jį kaip dvaro siuvėją“³⁶. 1766 m. laiške iš Kurtuvėnų ji siuntė reikalingų nupirkti Vilniuje, o jei būtų pigiau – Karaliaučiuje daiktų sąrašą. 1768 m. rašydama iš Joniško, ji ne tik prašė vyro atsiųsti 4 arklių traukiamus vežimus, nes dviem būtų sunku patraukti mantą į Mišučių dvarą, bet ir apžiūrėjusi, kiek kas kainuoja Joniško kromuose, surašo vyrui. 1779 m. laiške ji nupasakoja vyrui, ko reikia Ukropiškių dvare (atsiųsti mūrininkus taisyti kaminus, nes šalta; statyti tvorą), praneša, kad jau prišienauta 60 vežimų šieno ir pan.³⁷

Vaikai buvo pagrindinė šeimą jungiančioji grandis, jiems buvo skirtas abipusis tėvų rūpestis ir meilė. 1766 m. gegužės 25 d. laiške iš Kurtuvėnų M. Nagurskienė pranešė vyrui apie gerą visų jų vaikų sveikatą³⁸. Tačiau ne visada ilgam pasilikusiai be vyro būdavo lengva užsiimti vaikų auklėjimu. 1768 m. ji su liūdesiu rašo, kad „kaip tu nori, taip ir būna, bet aš širdyje jaučiu didelį nerimą ir ilgesį, kai turiu tuose Mišučiuose sėdėti su vaikais“. Kita vertus, didžiulė motinos meilė vaikams atsispindi net jiems užaugus. 1779 m. vasarą serganti M. Nagurskienė Ukropiškėse lankė savo paaugusius vaikus, rūpinosi jų drabužiais, davė pinigų. Savo jaunėlių sūnų, kuriam tuo metu buvo apie 22 metus, vadina Kajatonėliu (*Kajetasiuk*), kuris „dar savotiškai gyvas, gana linksmas, ilgisi tėvo, laukia jo atvykstant“ (orig. *jeszcze po swojemu żywy, wesoby dość, tskni po ojcu, czeka jego przybycia*)³⁹. Drauge ir J. Nagurskis rūpinosi sūnumis bei klausė ekonomo Hlebovskio, ar jaunėlis Kajetonas turi tik nedidelį signetą, kurį jam padovanojo motina, nes vyresnėlis jo brolis Jonas turi naują. Tuomet reikėtų pasirūpinti jaunėlio signetu⁴⁰. Kiekvienas vaikas išskirtas ir testamente. Mirdama M. Nagurskienė vyrui užrašė tabokinę, sūnui Jonui – auksinį laikrodį su grandinėle, Kajetonui – lakuotą dėžutę. Dukroms teko ne tik brangūs mažmožiai, bet ir tikėjimo simboliai. Joanai buvo paliktas mišiolas, Kotrynai – briliantinis žiedas, Čenstakavos motinos paveikslas, matyt, atsivežtas iš piligriminės kelionės 1766 m., ir dar keli daiktai, kaip ir Teklei, tarp kurių išskyrė kryželį⁴¹.

Abu Nagurskiai rūpinosi vaikų išsilavinimu. Mažamečiai augo ir pradinį išsilavinimą gavo Kurtuvėnuose. Kaip pastebėjo P. Ariėsas, tėvų orientavimasis ne į praktinį, o į mokyklinį vaikų lavinimą reiškė sąvokų „šeima“ ir „vaikai“ suartėjimą,

36 1765 m. kovo 8 d. Žemaitijos pakamarių Nagurskių sutartis su meistru K. Zeifertu, ŠAM, I-R 10243.

37 1779 m. rugpjūčio 1 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Vilnius, ŠAM, I-R 11139. Rūpinimasis ūkio reikalais, vyro politinė karjera būdinga ir Zabielių giminei, žr. Monika Jusupović, *Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku*, p. 15.

38 1766 m. gegužės 25 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Kurtuvėnai, LMAVB RS, f. 37, Nr. 5501.

39 1779 m. rugpjūčio 1 d. M. Nagurskienės laiškas J. Nagurskiui, Vilnius, ŠAM, I-R 11139.

40 (?) vasario 2 d. atmintinė (4-as punktas) ekonomui Hlebovskiiui, Kaunas, ŠAM, I-R 10561.

41 1779 m. lapkričio 20 d. M. Nagurskienės testamentas, ŠAM, I-R 9078; LMAVB RS, f. 37, Nr. 4571.

emocinio ryšio tarp šeimos narių augimą. Tuomet šeima susitelkia į vaiką: vyksta diskusijos, kur jis turėtų mokytis (namie, kolegijoje, pas profesorių)⁴² ir pan. Šaltiniai rodo, kad šeima buvo sumaniusi išleisti sūnus mokytis į Varšuvą. Tam buvo specialiai tvarkomi išnuomoti kambariai, perkami brangūs apmušalai, užuolaidos, ieškoma „madam“, kuri imtųsi mokyti vaikus prancūzų kalbos, ir bandoma sužinoti, kiek ji kainuotų ir kiek būtų naudinga⁴³. Išlikęs M. Nagurskienės nurodymu 1773 m. sudarytas Kurtuvėnų dvaro išlaidų sąrašas, iš kurio sužinome apie vaikų mokymą, aprangą, rūmų personalą ir tarnus. Tarp kitų išlaidų yra minimi Kurtuvėnų vargonininkui už 3 kartus derintą klavikordą sumokėti 12, už stygas arfai ir jų atvežimą iš Varšuvos – 253 auksinai, taip pat batsiuviui Vaicekauskui už gaminius vaikams – daugiau kaip 12 auksinų, o vaikus prižiūrėjusi moteris už metus gavo 240 auksinų⁴⁴. Visgi šeima nusprendė vyresnįjį sūnų atiduoti mokytis į Vilnių, o nuolatinei jo globa ir priežiūra gulė ant tėvo pečių. 1773–1774 m. Jonas mokėsi pas Kilmingųjų kolegijos (lot. *collegium nobilium*) prof. Ignotą Kontrimą, kuris nuolat raportavo apie sūnaus pasiekimus: „Gramatikos moksle pasiekė tiek, kad kitais metais galės pasirinktinai mokytis nuo sintaksės. Istoriją ir geografiją mokosi ne be naudos. Prancūzų ir vokiečių kalbų pasiekimai tokie, kad gali versti“, bet kalbėti prancūziškai sekasi sunkiai⁴⁵, rūpinosi ir tarėsi su tėvu dėl jo kasdieninio gyvenimo ir dėl atostogų⁴⁶. 1776–1782 m. Jonas ir Kajetonas mokėsi Vilniaus akademijoje. Jaunuolių globojo Edukacinės komisijos mokyklų Vilniaus skyriaus rektorius kunigas filosofijos prof. Johanas Erdmanas, siuntęs tėvui dažnas ataskaitas ir kvitus apie jų mokslus ir net kasdieninę buitį (pvz., galvos trinkimą, batų taisymą, dantų traukimą ir pan.)⁴⁷. Dukros taip pat buvo lavintos, greičiausiai mokėjo muzikuoti (anksčiau minėti klavikordas ir arfa). 1777 m. Kotryna ir Teklė tvirtino „pažinusios tėvų meilę ir jų malone gavusios gerą išsilavinimą“⁴⁸.

Vyriausioji duktė Joana 1776 m. ištekėjo už Mscislavo pilininko, Lenkijos dvaro šambeliono Kazimiero Žukausko, o jaunėlės, deja, slapta susituokė Na-

42 Филипп Аръес, *Ребенок и семейная жизнь при старом порядке*, p. 368, 372.

43 Sąrašas reikalų Varšuvoje, ŠAM, 4136 (ak. Nr. 57-5). Greičiausiai tai buvo apie 1766 m., kai sausio mėn. M. Nagurskienė buvo išvykusi į piligriminę kelionę į Čenstakavą, žr. Jonas Drungilas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, p. 154; „JM pani podkomorzyna K. Żm. w sobotę przeszle wyjechała do Czesztochawy zdrowa z laski p. Boga swoimi konmi [...]“, 1766 m. vasario 3 d. Žemaitijos kašteliono M. Gorskio laiškas Žemaitijos pakamariui J. Nagurskiui, Varšuva, LVIA, f. 1281, ap. 1, b. 122, l. 18.

44 1773 m. balandžio 17 d. dvaro išlaidų sąrašas, Kurtuvėnai, LNMMB RS, f. 92, Nr. 402.

45 „W grammatyce tyle postąpił, że może wybornie na rok przyszły pójść od syntaxim. Hystoryi też i geografii nie bez pożytku się uczył. W francuzczynie i niemczyznie co do regul i tłumaczenia nie mało profitował [...]“, 1774 m. rugpjūčio 3 d. prof. I. Kontrimo laiškas J. Nagurskiui, ŠAM, 2494.

46 Rita Regina Trimonienė, Nagurskių giminės istorija, p. 9; Prof. I. Kontrimo laiškai J. Nagurskiui, ŠAM, 2484, 2486–2487, 2489, 2490, 2492–2493.

47 Prof. J. Erdmano kvitai ir laiškai J. Nagurskiui, ŠAM, 1306–1308, 1311, 1317, I-R 10251–10255, 10257; (?) vasario 2 d. atmintinė ekonomui Hlebovskui, Kaunas, ŠAM, I-R 10561.

48 1777 m. bylos tarp J. Nagurskio ir J. Ciechanovskio bei M. Holinskio raštas, LNMMB RS, f. 92, Nr. 684.

gurskiams priklausančiame Ukropiškių dvare Ašmenos paviete. Kotryna ištekėjo už Jono Ciechanovskio 1778 m. spalio mėn. gavusi tik motinos palaiminimą, o netrukus ir Teklė – už Mykolo Holinskio⁴⁹. Iš J. Nagurskio laiško karaliui Stanislovui Augustui sužinome, kad dukterys Vilniuje slaugė mamą, kuri, būdama silpnos sveikatos, įkalbėta, matyt, sutiko su dukterų sprendimu tekėti prieš tėvo valią. Kita vertus, galima kelti prielaidą, kad Marijona savo iniciatyva nepakluso vyro sprendimui dėl dukterų santuokos ir suteikė joms palaiminimą tekėti. Po M. Nagurskienės mirties tėvo santykiai su dukromis Kotryna ir Tekle ilgam išliko įtempti. Jis atsisakė išmokėti joms kraitį, kreipėsi į teismą dėl santuokos neteisėtumo, byla pasiekė Vyriausiąjį Tribunolą, skundai buvo rašomi net karaliui. Visgi net ir skųsdamasis dukterų tokiu neteisėtu jį įžeidusiu elgesiu (orig. *przeciwne prawa natury i wszelkim zwyczajem postępki; jako znieważonego ojca*), labiausiai kaltino jų vyrus, netgi inkriminuodamas jiems kolaboravimą su Rusijos valdžia. J. Nagurskis rašė karaliui, kad jam skaudu, jog jį „skundžia dėl nemeilės vaikams“ (orig. *zaskarżając mię o nie afekt ku dzieciom*): „Dievą imu į liudininkus, kad tėvo pareigų vaikams niekaip nepažeidžiau“ (orig. *Boga biorę na świadectwo, że obowiązków ojca ku dzieciom ni w czym nie przestąpił, a nim wybaczył nad granicę powinnych uwag*)⁵⁰, kad jis rodė „tėvišką rūpestį dėl vaikų gerovės“ (orig. *troskliwości ojca o dobro dzieci*) bei kad „tėviškuose rūpesčiuose diktuoja instinktai“ (orig. *w trosliwościach ojcowskich dyktując instynkta*)⁵¹. Šeimos konfliktas tęsėsi iki maždaug 1780 m., kada atsinaujino susirašinėjimas su „nusikaltusiomis“ dukterimis, o po ketverių metų Teklei buvo išmokėtas 40 tūkst. auksinų kraitis⁵².

Išvados

Kaip rodo tyrimas, Jokūbo ir Marijonos Nagurskių šeima buvo gana tipiška Abiejų Tautų Respublikos šeima XVIII a. laikmečiui. Abu sutuoktiniai buvo kilę iš turtingų šeimų, o Marijonos kilmę puošė kunigaikštiškos ištakos ir Bžostovskių bei Puzinų užimamos aukštos urėdų pareigos. Tai garantavo Nagurskių šeimos statuso iš neseniai praturtėjusių Žemaitijos vidutinių bajorų pakėlimą iki susigiminiavusių su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aristokratinio elitu (nors ir periferiniu). Pora susituokė tiems laikams gana jauni, bet abu buvo gavę neblogą išsilavinimą. Matyt, todėl ir savo visus vaikus taip pat stengėsi lavinti: sūnūs baigė Vilniaus akademiją. Nagurskiai susilaukė mažiausiai 6 vaikų, šis skaičius buvo kiek didesnis negu įprastai kitose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aristokratų

49 Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija, p. 13–14.

50 1779 m. gruodžio 13 d. J. Nagurskio laiškas karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui, Vilnius, BCzart., nr 677, 678, pudlo nr. 149 (mikrof. Nr. 19161, 19162), l. 187.

51 1779 m. gruodžio 13 d. J. Nagurskio laiškas karaliui Stanislovui Augustui Poniatovskiui, Vilnius, BCzart., nr 721, pudlo nr 154 (mikrof. Nr. 20715), l. 253–255.

52 Raimonda Ragauskienė, XVIII a. Kurtuvėnų dvaras – Nagurskių giminės rezidencija, p. 14.

šeimose. Marijona mirė nesulaukusi nė 50 metų, visgi vaikai jau buvo užauginti. Jokūbas daugiau nebesukūrė naujos šeimos.

Nagurskių emocinis ryšys jau priskirtinas „branduolinės“ šeimos modeliui (pagal L. Stone'o sampratą). Tiesa, šeimos galva faktiškai nereiškė (bent jau rašytiškai) savo jausmų sutuoktinei, nors ja, kaip ir dera, rūpinosi. Tuo tarpu M. Nagurskienė korespondencijoje negailėjo meilės išraiškos, malonybinių žodžių savo vyrui. Kita vertus, žmona nuolat padėjo vyrui rūpintis daugelio dvarų ūkiu, t. y. užsiėmė ne tik „vaikais, bažnyčia ir virtuve“, bet aktyviai dalyvavo ir namų ūkio reikaluose.

Vaikai buvo pagrindinė šeimą jungiančioji grandis, jiems abu tėvai skyrė daug dėmesio ir meilės. Rūpestis jų išsilavinimu (tiek namie, tiek užsienyje, tiek kolegijose ir universitetuose) dar labiau stiprino šeimos tarpusavio ryšius. Nors tarp J. Nagurskio ir jaunesniųjų dukterų kilo gana aštrus konfliktas dėl jų santuokos be tėvo palaiminimo, bet ilgainiui abi pusės sugebėjo jį išspręsti ir palaikyti šiltus santykius.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Anderson Michael, *Approaches to the History of the Western Family 1500–1914*, London: The Macmillan Press Ltd., 1984.
- Andriulis Vytautas, *Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Asadauskienė Nelija Nijolė, *Kišky giminė LDK XV–XVII a.: genealoginis tyrimas*, Vilnius: Vaga, 2003.
- Asadauskienė Nelija Nijolė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinio elito šeimyniniai turtiniai konfliktai, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 55, p. 69–75.
- Błaszczak Grzegorz, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, t. IV; 2016, t. V.
- Bogucka Maria, *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Warszawa: Warszawa Trio, 1998.
- Brzostowski Paweł Ksawery, *Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od wejścia z Polski do Litwy*, Wilno, 1811.
- Drungilas Jonas, Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai, in: *Lietuvos dailės muziejus metraštis, 2005*, 2007, t. 10, Nr. 2, p. 143–151.
- Drungilas Jonas, Pamirštos kilmės labirintuose: Nagurskių giminės atvejis XVIII a. antrojoje pusėje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybės. Kultūra. Edukacija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 221–248.
- Drungilas Jonas, Szukając przodków. Poszukiwanie rodowodu przez podkomorzego żmudzkiego Jakuba Ignacego Nagórskiego w II połowie XVIII wieku, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2016, Nr. 2, p. 144–465.
- Family and Sexuality in French History*, ed. Robert Wheaton and Tamara K. Hareven, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1980.
- Flandrin Jean-Louis, *Families in Former Times: Kinship, Household and Sexuality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Guzowski Piotr, *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej*, Białystok: Instytut badań nad dziełictwem kulturowym Europy, 2019.
- Hunt David, *Parents and Children in History. The Psychology of Family Life in Early Modern France*, New York–London: Perseus Books Group, 1970.
- Jasiūnienė Gabrielė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose XVI a. antroje pusėje – XVIII a., in: *Bibliotheca Litwana*, 2019, t. VI, p. 148–166.

- Jakuboszczak Agnieszka, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa kobieca*, Poznań: Instytut Historii UAM, 2016.
- Jusupović Monika, *Provincjonalna elita litewska w XVIII wieku. Działalność polityczna rodziny Zabiełłów w latach 1733–1795*, Warszawa: Neriton, 2014.
- Kobieta i mężczyzna. *Jedna przestrzeń – dwa światy*, pod. red. Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosty Sikorskiej, Marcin Gadochy, Warszawa: Wydawnictwo DiG; Kraków: Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 2015.
- Kulevičius Salvijus, Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas, in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, Nr. 8: *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas*, 2006, p. 45–55.
- Laslett Peter, *The World we have lost*, New York: Charles Scribner's sons, 1965.
- Liedke Marzena, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Stara Szuflada, 2016.
- Pollock Linda, *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Popiołek Bożena, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003, 2018.
- Ragauskienė Raimonda, Kurtuvėnų bažnyčios raida: nuo pirmosios XV a. iki Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios, in: *Menotyra*, 2006, t. 44, Nr. 3, p. 12–21.
- Ragauskienė Raimonda, Naujoji XV–XVI a. LDK didikų vedybinė politika ar paprasčiausias išnykimas?, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2016, Nr. 7, p. 35–39.
- Sarcevičienė Jolita, Vyro ir žmonos santykių modelis XVI a. II p. – XVII a. I p. proginiėje literatūroje LDK – patriarchatas ar partnerystė?, in: *Kultūrų sankirtos. Skiriama Ingės Lukšaitės 60-mečiui*, red. Zigmantas Kiaupa, Vilnius: Diemedis, 2000, p. 189–215.
- Stone Lawrence, *The Crisis of Aristocracy 1558–1641*, Oxford: Oxford University Press, 1965.
- Stone Lawrence, *The Family. Sex and Marriage in England, 1500–1800*, New York: Harper & Row, 1977.
- Stone Lawrence, The Rise of the Nuclear Family in Early Modern England: The Patriarchal Stage, in: *The Family in History*, ed. Charles E. Rosenberg, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1975, p. 13–58.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1751–1813) gyvenimo, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 4: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Visuomenė. Kasdienybės istorija*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 116–143.
- Tadmor Naomi, Early modern English kinship in the long run: reflections on continuity and change, *Continuity and Change*, 2010, Nr. 25 (1), p. 15–48.
- Tilly Louise A., Women's history and family history: fruitful collaboration or missed connection?, *Journal of Family History*, 1987, t. 12, leidimas 1–3, p. 303–315.
- Traer James F., *Marriage and the Family in Eighteenth-Century France*, Ithaca, New York, London: Cornell University Press, 1980.
- Trimonienė Rita Regina, Iš Kurtuvėnų dvarininkų Nagurskių tarnų gyvenimo (XVIII a.), in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 1999, Nr. 5, p. 85–105.
- Trimonienė Rita Regina, Nagurskių giminės istorija, in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, Nr. 8: *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas*, 2006, p. 6–12.
- Trimonienė Rita Regina, Ponų Nagurskių stalias ir maitinimosi papročiai, in: *Kurtuva: Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002–2005*, Nr. 8: *Nagurskiai. Garsios bajorų giminės istorija ir palikimas*, 2006, p. 34–39.
- Арсье Филипп, *Ребенок и семейная жизнь при старом порядке*, Екатеринбург: Изд-о Уральского университета, 1999.
- Мяцельскі Андрэй А., *Мсціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст.*, Мінск: Беларуская навука, 2014.
- Пазднякоў Валерыя, Пузыны, in: *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя*, Мінск: БелЭн, 2006, т. 2, p. 474–475.

RITA REGINA TRIMONIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedros profesorė. Moksliniai interesai: Jogailaičių Europa XV–XVI a. pirmojoje pusėje, XV–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinė istorija.

Elektroninis paštas *rita.trimoniene@sa.vu.lt*

ORCID: 0000-0002-5564-620X

CONCORDANCE AND LOVE. THE CASE OF JACOB NAGÓRSKY'S FAMILY

RITA REGINA TRIMONIENĖ

Vilnius University

From the second half of the twentieth century, studies into family history in the Western historiography were particularly intensified. The biggest attention was paid to the structure and type of the household and the family, the distribution and prevalence of different types of households in different European regions, the functioning of the household, changes, strategies, and so on. On the other hand, numerous studies of this kind have been written that can be attributed to the psychoanalytic and emotional direction in family history research. The history of the family in the former Republic of the Two Nations has also already attracted the attention of its researchers.

The article highlights the story of one provincial feudal family (Jacob and Marianna Nagórsky) from the second half of the eighteenth century in the Grand Duchy of Lithuania and attempts to trace its emotional climate. There is a quite large base of sources about it, such as personal letters, wills, economic letters, etc. Unfortunately, Jacob Nagórsky's letters to his wife are missing, which makes it difficult to trace his emotional relationship with his spouse. The study is influenced by the English historian Lawrence Stone who wrote about the "rise of the nuclear family" in the eighteenth century, which gradually pushed out the "open lineage family". The historian perceived this concept of the nuclear family as a social and psychological unit based on the emotional connection and closed kinship ties.

Both spouses came from wealthy families and were educated. They married quite young, had at least six children, and this number was slightly higher than in typical aristocratic families of the Grand Duchy of Lithuania. The surviving correspondence of Jacob Nagórsky and other sources show his rather cold and unemotional attitude towards his wife, but he was constantly concerned about the well-being of his family. Meanwhile, Marianna's surviving letters reflect more expressions of love. Children were the main binding tie of the family. They were given the mutual care and love of their parents. Both Nagórsky attended to the children's daily well-being and education. Although much less often than her husband, Marianna engaged herself in the running of the estate; she was active in family concerns. The emotional ties between the spouses can already be attributed to the "nuclear family" model.

Keywords: Jacob and Marianna Nagórsky, family, wife, husband, children, Kurtuvėnai.